

раціонального використання потенційних можливостей правоохоронних органів через удосконалення координації їх дій.

Надійшла до редколегії 22.05.2000

І.І. Золотухін, нач. каф. Інституту ППКиП ОВС України

ШАХРАЙСТВО З ВИКОРИСТАННЯМ «ФІНАНСОВИХ ПІРАМІД» ЯК ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ЗЛОЧИН

«Фінансові піраміди» як засіб шахрайства мають давню історію. У першу чергу вони використовуються в сфері приватних інвестицій, коли вкладнику на вкладені грошові кошти пропонуються нереально високі прибутки. При цьому першим вкладникам дійсно надаються обіцяні дивіденди, але не за рахунок інвестування цих коштів в те чи інше виробництво, а за рахунок внесків наступних вкладників. На певному етапі організатори піраміди, прихопивши кошти вкладників, ховаються. Цей спосіб шахрайства за схемою «фінансової піраміди» за ім'ям одного з його «батьків» американського фінансиста італійського походження Чарльза Понці (Понзі), якого в 1920 р. було засуджено за скоєння цього виду злочину, одержав назву «схема Понці» [1].

На жаль, у Понці знайшлося багато послідовників, і зараз цей спосіб розкрадання є надзвичайно поширеним у світі, має транснаціональний характер. Про це свідчить світовий досвід розвинутих країн, де періодично (приблизно кожні 6-7 років) виникають скандали, які пов'язані з виявленням чергових «фінансових пірамід», в тому числі в останні роки. Так, в 1996-1998 рр. в США Джон Алт та брати Бруно і Дуглас Мерфі створили сотні інвестиційних компаній нібито для будівництва будинків в Коста-Ріка. Для залучення інвесторів «підприємці» обіцяли 150% річних на вкладений капітал. Їм повірили більш ніж 1000 вкладників. Всього шахраї викачали з чужих гаманців 13 млн. доларів. Шахраї заарештовані поліцією і є докази того, що вони і не думали будувати будинки, а зібрані обманним шляхом кошти використовували в особистих цілях [2].

Не є винятком в цьому плані і країни СНД, в тому числі Росія і Україна. Кримінальна діяльність скандально відомих в країнах СНД компаній, що залучали кошти приватних інвесторів, пов'язана з розвитком ринкової економіки в цих країнах. Так, в Росії до середини 1996 р. було порушено 1022 кримінальні справи щодо шахрайської діяльності цих компаній, в тому числі таких як «МММ», «Російський будинок селенгу», «Тібет», «Властиліна» та інших, які діяли в 1993-1995 рр., жертвами діяльності яких стали більше 20 млн. громадян Росії. Шкода, що була завдана і населенню, і економіці країни в результаті добре організованої злочинної діяльності в сфері інвестицій, складає за неповними даними більше 4-х млрд. доларів [3, с.8].

В Україні шахрайська діяльність небанківських фінансових установ розвивалася за тією ж схемою, що і в Росії. Деякі українські компанії мали навіть однойменні з російськими компаніями назви, як, наприклад, «Український будинок селенгу» та ін. Тому є підстави припускати існування пря-

мого зв'язку між шахрайськими структурами двох країн. Характеристика «фінансових пірамід» в сфері інвестицій докладно вже викладена в науковій літературі [4, с.168-179].

На червень 1997 р., згідно з даними Генеральної прокуратури України, за ознаками шахрайств в довірчих товариствах, вчинених за схемою «піраміда» в Україні, було порушено 222 кримінальні справи. За приблизними оцінками вкладникам було завдано збитків на загальну суму 155.5 млн гривень (без урахування інфляційних процесів), 24 млн 721 тис. доларів США і 354 тис. німецьких марок [5].

Зараз можна констатувати, що потужна хвиля явних і неявних шахрайств у сфері приватних інвестицій в країнах СНД в тому числі в Росії і Україні вже минула. Однак робити висновок про те, що це явище себе вичерпало, передчасно. Безумовно, воно буде повторюватись в інших формах і в інших умовах. Крім того, практика показує, що конкретні способи залучення грошових коштів населення постійно маскуються, видозмінюються, удосконалюються. При цьому враховується психологія вкладника. Якщо раніше йому пропонувалося швидке збагачення за рахунок дивідендів на вкладену (інвестовану) суму грошей, то тепер кошти залучаються з маскуванням під «виробничі» та інші відносини. У цьому випадку «фінансові піраміди» приймають вигляд виробничих, культурно-освітніх та інших структур.

Так, останніми роками набуло поширення створення фірм, які укладають з громадянином договір, відповідно до якого йому під високу заставу надається відносно дешева річ, з якою він за місцем проживання повинен виконати обумовлену договором операцію, за виконання якої фірма надає йому відносно високу зарплату. На певному етапі діяльності, отримавши грошові кошти громадян, організатори піраміди ховаються. За такою схемою діяли в м. Дніпропетровську в 1997–1999 рр. фірма «Ріон-Космет» (клієнтам під заставу 486 грн. надавався дешевий порошок) та в 1999 р. фірма «Пластик» (клієнтам під заставу надавалися пластмасові запчастини різного кольору, з яких вони повинні були скласти різні ємкості строго за кольором) [6], в Сумській та Чернігівській областях в 1998–1999 рр. фірма «Інваспорт» (під заставу клієнтам надавалися напівфабрикати лотерейних білетів, які вони повинні були склеїти за обумовлену плату) [7] та ін.

Останніми роками також набуло поширення залучення грошових коштів громадян шляхом створення та використання різноманітних бізнес-клубів, клубів за інтересами, фондів та ін. При цьому піраміда будується за принципом давньої відомої гри. Щоб стати членом клубу, необхідно знести певний внесок, частина якого повертається менеджеру та тому члену клубу, який рекомендував кандидата, залишок внеску нібито повинен піти на розвиток клубу та іншу мету. Особливість цього виду піраміди в тому, що після сплати внесків клієнти беруть активну роль в підшукуванні кандидатів для вступу до клубу. Подальша психологічна обробка кандидатів здійснюється вже в клубі.

За такою схемою діяли в м. Харкові в березні – квітні 1999 р. від імені бізнес-клубу «Астран» Ермолова та інші громадяни Росії (сума внеску – 2300 доларів США) [8], в 1999 р. у Києві регіональна культурно – просвіт-

ницька громадська організація «Константа», (сума внеску складала 1900 доларів) [9], в Ужгороді міжнародний клуб «Спасе» (сума внеску також 1900 доларів) [10], в 1999-2000 рр. в Одесі громадське об'єднання «Контакт» та асоціація «Даріус» (вступний внесок – 2100 доларів, наступний щомісячний – 10 грн.) [11], в Луганську фонд підтримки середнього та малого бізнесу «Довіра» (вступний внесок 2100 доларів) [12] та ін.

Слід звернути увагу на те, що віддаючи свій внесок, при цьому виді піраміди кандидат розуміє, що він буде отримувати винагороду тільки в тому разі, коли він зуміє підшукати інших кандидатів. Таким чином, він сам добровільно ризикує, вкладаючи свої кошти. Одначе більшість потерпілих при допитах пояснюють, що вони при цьому діяли як би під гіпнозом. Для цього використовується цілий ряд психологічних прийомів (вхід тільки за рекомендаціями та перепустками; на вході охорона; проводяться спеціальні лекції, виступають особи, які вже нібито заробили таким чином багато коштів; звучить тонко підібрана музика; демонструється спеціальна атрибутика; відбирається підписка про нерозголошення та ін). Як показує практика, в тих випадках, коли діяльність організаторів піраміди припиняється правоохоронними органами, коли піраміда ще діє, виникають труднощі в доказуванні обману клієнтів з боку організаторів піраміди, без чого в їх діях практично не має складу такого злочину як шахрайство. Як правило, заяви від потерпілих поступають в правоохоронні органи лише тоді, коли організатори зникають разом з коштами клієнтів. Жертвами піраміди стає багато осіб, які звертаються до правоохоронних органів з проханням повернути їм кошти. При цьому фігурують великі суми. Питання набуває вже соціально-політичного характеру. Як правило, в такому разі порушується кримінальна справа, але в такому разі виникають труднощі іншого плану, які пов'язані з відсутністю підозрюваних, документів, коштів, а також висуванням організаторами різноманітних версій, які важко перевірити. З цієї причини здебільшого кримінальні справи, порушені проти організаторів цього виду пірамід, як правило, або незаконно порушуються, або порушуються законно, однак судової перспективи не мають. Якраз внаслідок безкарності створення такого виду пірамід з кожним роком набуває поширення. На мою думку, щоб припинити це явище, необхідно в законодавчому порядку заборонити таку діяльність або ввести кримінальну відповідальність організаторів цього різновиду «фінансової піраміди» за одні лише дії по їх створенню та забезпеченню її діяльності при відсутності ознак обману.

Незважаючи на те, що ці два засоби залучення грошових коштів населення відрізняються від залучення грошових коштів в сфері інвестицій, вони мають всі ознаки «фінансових пірамід», є її різновидом. Крім того, цей перелік різновиду «фінансових пірамід» не є вичерпним, в подальшому можуть бути використані й інші способи масового залучення коштів громадян. Так, деякі шахраї останніми роками залучають грошові кошти населення шляхом обіцянки за відносно низьку ціну продати майно з умовою попередньої оплати (в тому числі через поштову скриньку). Перші покупці дійсно отримують майно на обіцяних умовах, що стає рекламою для інших бажачих. Однак, отримавши певну суму, шахраї зникають [13].

Транснаціональний характер залучення грошових коштів населення шляхом створення «фінансових пірамід» проявляється, на мою думку, в тому що:

1) цей вид злочину є розповсюдженим у світі, в першу чергу, в країнах з ринковою економікою;

2) при скоєнні цього виду злочину значній кількості громадян завдаються великі збитки, тобто цей вид економічного шахрайства є найбільш суспільно небезпечним, а це в свою чергу є підставою для прояву соціальних або політичних негативних явищ (самогубства постраждалих, створення різноманітних громад як в захист постраждалих, так і в захист організаторів піраміди, маніфестації, страйки (як, наприклад, в Албанії та Румунії) тощо);

3) при цьому до тіньового капіталу залучаються великі грошові кошти населення замість інвестування їх у виробництво (деякі вчені назвали цей прояв як «антиінвестування» [3, с.3], тобто вилучення коштів із виробництва);

4) цей вид злочину, як правило, має ознаки організованої злочинності (багаторівнева структура у вигляді фірми з численними філіями; при цьому діє чіткий розподіл ролей, певна ієрархія посад, стійкість групи, планування дій та ін.);

5) деякі «фінансові піраміди» зі свого структурного рівня мають міжнародний характер, тобто мають свої філії або укладають договори з однойменними фірмами в інших країнах. Так, організатори бізнес-клубу «Ас-тран» в Харкові діяли від імені однойменного клубу в Москві, керівництвом якого було укладено договір з однойменним клубом в Німеччині. Далі шляхи вели до Швейцарії;

6) деякі «фінансові піраміди» мають транснаціональний характер за рівнем своєї організації та діяльності. Це до транснаціональні фінансові компанії, оборот грошових коштів яких настільки великий, що дозволяє здійснювати реальний вплив не тільки на економіку, але і на політику окремих країн.

Вивчення кримінальних справ, порушених за фактами залучення грошових коштів населення шляхом створення «фінансових пірамід» показує, що розслідування цього виду злочину провадиться кожною країною самостійно навіть у тих випадках, коли структурні ланки піраміди знаходились у кількох країнах. Взаємодія між правоохоронними органами при цьому здійснюється тільки шляхом направлення доручень в порядку отримання правової допомоги. Це дає можливість організаторам піраміди ухилятися від відповідальності, посилаючись на те, що вони виконували вказівки третіх осіб, і що отримані від вкладників кошти вони передавали особам, дані про які вони не знають або місце знаходження яких встановити не є можливим.

Наведені факти свідчать про те, що для успішної боротьби з «фінансовими пірамідами» необхідні зусилля всіх країн та їх правоохоронних органів.

Список літератури:

1. Экономические преступления в США. Материалы семинара для прокуроров Российской Федерации. 1996, апрель.
2. Факты. 24 ноября, 1999, 24 ноября.
3. Объем-

тно-структурный анализ организованной преступности в сфере частных инвестиций (кол. авторов). М., 1997. 4. Волобуев А.Ф., Золотухин И.И., Литвинов О.В. Характеристика розкрадань майна, що вчиняються в небанківських фінансових установах // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ МВС України. 1998. 5. Трасти: за ошуканство доведеться відповідати // Урядовий кур'єр. 1997. 6 червня. 6. За матеріалами слідчого управління УМВС України в Дніпропетровській області за 1999 р. 7. За матеріалами УМВС України в Сумській області за 2000 р. 8. За матеріалами Слідчого управління ХГУ УМВС України в Харківській області за 1999 р. 9. За матеріалами УБОЗ УМВС України в м. Києві за 1999 р. 10. За матеріалами УБОЗ УМВС України в Закарпатській області за 1999 р. 11. Факты. 2000. 11 февраля. 12. За матеріалами УМВС України в Луганській області за 2000 р. 13. Факты. 24 ноября. 1999. 24 ноября

Надійшла до редколегії 10.06.2000

*А.В. Тимченко, канд. психол. наук, доцент Ун-та внутр. дел,
В.Е. Христенко, канд. психол. наук, доц. Ун-та внутр. дел*

ИНФОРМАЦИОННЫЙ ТЕРРОРИЗМ КАК ФОРМА ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

В последние годы мы наблюдаем не только за экономическим и территориальным переделом в области сфер влияния организованных преступных групп. Главная ставка в этой борьбе все чаще делается на лингвистику и психологию, разработку теорий воздействия средств массовой информации на аудиторию, восприятия журналистской информации и основы ее моделирования, психологии массовой коммуникации. При определенных допущениях, многие из них экстраполируются на пользователей киберпространства.

На сегодняшний день США обладают 42% мировых компьютерных ресурсов и 60% ресурсов Интернет, в то время как Китай – 1%, а Россия, Украина и Белоруссия вместе взятые – менее 1%. Современная всемирная экономика во многом базируется на информации и наукоемких технологиях. Перекрой доступ к этим знаниям – и страны обречены на прозябание почине последствий бомбардировок. Чем больше государств преодолевают индустриальный барьер развития, тем значимее становится контроль за глобальными коммуникациями и угроза экономической разнородности информационных войн.

Аналитики предсказывают бум торговли по глобальной сети Интернет. То есть еще больше возрастет влияние информационных технологий на экономику. Цивилизованные страны начнут отказываться от бумажной валюты в пользу цифровой. Для государств могут возникнуть дополнительные трудности в области, которую государства контролируют – налогообложение.

Наиболее наглядно выглядит война хакеров и угроза информационного терроризма уничтожить чьи-либо наборы данных или обнародовать украденную сугубо личную информацию.

Результаты последнего исследования, проведенного Институтом компьютерной безопасности (ИКБ) Сан-Франциско, свидетельствуют, что